

УДК 7.03: 739.2(477.4)"10-12"

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/54-2-16>

Maksim STOLIAR,

orcid.org/0000-0002-1080-0752

*kurator pracowni jubilerskiej Wydziału Sztuk Pięknych
Instytutu Sztuki Kijowskiego uniwersytetu imienia Borysa Grinczenki
(Kijów, Ukraina) joejoiner7@gmail.com*

Iryna SOLOMKO,

orcid.org/0000-0001-6818-0309

*Starszy lekturer Wydziału Sztuk Pięknych
Instytutu Sztuki Kijowskiego uniwersytetu imienia Borysa Grinczenki
(Kijów, Ukraina) Gigamip@i.ua*

Oleksandr OPANASIUK,

orcid.org/0000-0002-2685-9468

*Doktor nauk artystycznych,
profesor Katedry Muzykologii i Edukacji Muzycznej
Kijowskiego uniwersytetu imienia Borysa Grinczenki,
(Kijów, Ukraina) o.opanasiuk@kubg.edu.ua*

STWORZENIA MITYCZNE Z DZIEŁ ZŁOTNICTWA KIJOWORUSKIEGO W NOWOCZESNEJ SZTUCE ZDOBNICZEJ ORAZ SZTUCE PIĘKNEJ UKRAINY

Badanie jest poświęcone historyczno-artystycznemu pojmowaniu wizerunków stworzeń mitycznych na biżuterii księżęcego Kijowa X – pierwszej połowy XIII wieku oraz ich refleksje we współczesnej sztuce zdobniczej oraz sztuce pięknej Ukrainy. Przedstawiono informacje o historycznych przesłankach powstania tradycji wykorzystywania wizerunków stworzeń mitycznych w kijoworuskiej sztuce zdobniczej. Określono informacje o historycznych uwarunkowaniach pojawienia się tradycji rysowania wizerunków mitologicznych stworzeń na biżuterii księżęcego Kijowa.

Wyodrędniono twórczość współczesnych ukraińskich artystów-mistrzów, którzy w swojej twórczości odwołują się do mitów i legend naszych przodków. Określono potrzebę odrodzenia kijoworuskich tradycji kulturalnych i artystycznych.

Podano przykłady transformacji obrazów artystycznych Rusi Kijowskiej we współczesnej sztuce zdobniczej. Dokonano analizy porównawczej średniowiecznej praktyki wykorzystywania wizerunków stworzeń mitycznych z poglądami współczesnych mistrzów.

Uwzględniono artystyczne osobliwości przeznaczenia poszczególnych dzieł sztuki zdobniczej oraz sztuk pięknych. Przedstawiono główne typy eksponatów. Określono techniczne szczegóły wykonania dzieł, ich specyficzne cechy artystyczne.

Wyniki badań wykazały, że biżuteria księcia Kijowa, w szczególności przedstawione na nich mitologiczne stworzenia, nadal wzbudza duże zainteresowanie wśród mistrzów nowoczesnych sztuk pięknych i zdobniczych, w szczególności biżuterii.

Materiały z tych badań proponuje się wykorzystać w procesie tworzenia nowych ekskluzywnych kolekcji, na przykład biżuterii emaliowanej na gorąco, filigranu, ziarna, graweru i tuszu, a także dzieł sztuki. Przyczyni się to do popularyzacji dziedzictwa kulturowego i artystycznego Ukrainy na świecie.

W badaniu wykorzystywane są podejścia historyczno-kulturalne i artystyczno-wzornicze w połączeniu z metodami porównawczymi i prezentacyjnymi.

Słowa kluczowe: *stworzenia mityczne, pół-kobieta pół-ptak, simargł, gryfy, kijoworuska sztuka zdobnicza, współczesna sztuka piękna Ukrainy.*

Максим СТОЛЯР,

orcid.org/0000-0002-1080-0752

*куратор ювелірної майстерні кафедри образотворчого мистецтва
Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна) joejoiner7@gmail.com*

Ірина СОЛОМКО,
orcid.org/0000-0001-6818-0309
старший викладач кафедри образотворчого мистецтва
Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна) Gigamip@i.ua

Олександр ОПАНАСЮК,
orcid.org/0000-0002-2685-9468
доктор мистецтвознавства, професор,
професор кафедри музикознавства та музичної освіти
Київський університет імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна) o.opanasiuk@kubg.edu.ua

МІФОЛОГІЧНІ ІСТОТИ З ТВОРІВ КИЄВОРУСЬКОГО ЗОЛОТАРСТВА У СУЧАСНОМУ ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОМУ ТА ОБРАЗОТВОРЧОМУ МИСТЕЦТВІ УКРАЇНИ

Дослідження присвячене мистецтвознавчому осмисленню зображень міфологічних істот на ювелірних виробів княжого Києва Х – першої половини XIII ст. та їх рефлексії у сучасному декоративно-прикладному та образотворчому мистецтві України. Окреслено інформацію про історичні передумови виникнення традицій застосування образів міфологічних істот у києворуському декоративно-прикладному мистецтві. Висвітлено творчість сучасних українських художників-майстрів, що у своїй творчості звертаються до міфів і легенд наших пращурів. Визначено потребу відродження києворуських культурно-мистецьких традицій.

Наведено приклади трансформації художніх образів Київської Русі у сучасному декоративно-прикладному мистецтві. Виконано порівняльний аналіз середньовічної практики застосування образів міфічних істот з поглядами сучасних художників-майстрів. Розглянуто художні особливості призначення окремих творів декоративно-прикладного та образотворчого мистецтва. Окреслені основні різновиди експонатів. Уточнені технічні особливості виконання творів, їх специфічні художньо-образні ознаки.

Результати дослідження показали, що ювелірні вироби княжого Києва, зокрема, міфологічні істоти, що на них зображені, досі викликають неабиякий інтерес у майстрів сучасного образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва, зокрема ювелірного.

Пропонується використовувати матеріали даного дослідження в процесі створення нових ексклюзивних колекцій, наприклад, ювелірних творів з гарячою емаллю, філігранню, зернистістю, гравіюванням і чорнінням, а також творів образотворчого мистецтва. Що сприятиме популяризації культурної та мистецької спадщини України в світі.

У дослідженні використано історико-культурний та художньо-проектний підходи у поєднанні з порівняльним та презентаційним методами.

Ключові слова: міфічні істоти, птахо-дівки, ситаргел, грифони, києворуське декоративно-прикладне мистецтво, сучасне образотворче мистецтво України.

Maksim STOLIAR,
orcid.org/0000-0002-1080-0752
Curator of Jewelry Workshop at the Department of Fine Arts
Institute of Arts of Borys Grinchenko Kyiv University
(Kyiv, Ukraine) joejoiner7@gmail.com

Iryna SOLOMKO,
orcid.org/0000-0001-6818-0309
Senior Lecturer at the Department of Fine Arts
Institute of Arts of Borys Grinchenko Kyiv University
(Kyiv, Ukraine) Gigamip@i.ua

Oleksandr OPANASIUK,
orcid.org/0000-0002-2685-9468
Doctor of Arts, Professor,
Professor at the Department of Musicology and Music Education
Institute of Arts of Borys Grinchenko Kyiv University
(Kyiv, Ukraine) o.opanasiuk@kubg.edu.ua

MYTHOLOGICAL BEINGS OF THE WORKS OF KYIVAN RUS GOLDSMITH IN THE MODERN DECORATIVE AND APPLIED AND FINE ARTS OF UKRAINE

The research is devoted to the art-historical understanding of the images of mythological creatures on the jewelry of the Princely Kyiv of the X – the first half of the XIII century. And their reflections in modern decorative and applied art of Ukraine.

Information about the historical prerequisites for the emergence of traditions of using images of mythological creatures in Kyivan Rus decorative and applied art is outlined. The work of contemporary Ukrainian artists-masters, who turn to the myths and legends of our ancestors in their work, is highlighted. The need to restore Princely Kyiv artistic traditions for the revival of national consciousness on the way to the restoration of cultural, artistic and historical heritage has been determined.

Examples of the transformation of artistic images of Rus in modern decorative and applied art are given. A comparative analysis of the medieval practice of using images of mythical creatures with the views of modern master artists was performed. The artistic peculiarities of the purpose of individual works of decorative and applied and fine arts are considered. The main types of exhibits are outlined. Clarified technical features of performance of works, specific features.

The results of the study showed that the jewelry of the Prince of Kyiv, in particular the mythological creatures depicted on them, still arouse great interest among the masters of modern fine and decorative arts, in particular jewelry.

Materials from this research are proposed to be used in the process of creating new exclusive collections, for example, jewelry with hot enamel, filigree, grain, engraving and ink, as well as works of art. This will contribute to the popularization of the cultural and artistic heritage of Ukraine in the world.

The research uses historical-cultural and artistic-design scientific approaches in combination with comparative and presentation methods.

Key words: *mythical creatures, virgin birds, simargle, griffins, Princely Kyiv, decorative and applied art, modern fine art of Ukraine.*

Sformułowanie problemu. Równocześnie z biegiem ostatnich ważnych wydarzeń historycznych w Ukrainie dokonuje się ważny proces przemyslenia dziedzictwa artystycznego naszego kraju. Wymagania dla historiografii XX wieku proponują nieco niejednoznaczne interpretacje pewnych osiągnięć kultury i sztuki książęcego Kijowa.

Obecnie dyskurs naukowy w tej dziedzinie pozwala uznać rzeczywiste dziedzictwo kraju kijoworuskiego z jego centrum w Kijowie jako samowystarczalne i wykończone w granicach istniejącego wówczas systemu administracyjno-terytorialnego. Pod tym względem artefakty artystyczne, w szczególności najlepiej zachowane, czyli przedmioty złotnicze, pozwalają na lepsze zrozumienie punktów przecięcia kultury artystycznej poszczególnych ośrodków, ich wspólnych lub odmiennych prerogatyw twórczych oraz fakty pewnej jedności zgodnie z ówczesną modą.

We współczesnej sztuce zdobniczej i plastycznej Ukrainy odzwierciedlają się stylizacje stworzeń mitycznych wymyślonych przez mistrzów książęcego Kijowa. Ten nurt zwracania się ku początkom sztuki narodowej jest niezwykle ważny dla przywrócenia świadomości narodowej Ukraińców.

Analiza badań i publikacji. Podstawą tego opracowania jest chrześcijański traktat dydaktyczny «Fizjolog», który wywarł wielki wpływ na kształtowanie się symboliki zwierzęcej w sztukach pięknych i zdobniczych średniowiecza (Noacco, 2006: 279).

Wśród prac ważnych dla badania tego tematu znajduje się monografia badaczki pochodzenia ukraińskiego L. Pekarskiej «Bizuteria książęcego Kijowa». Zbiórka muzealna wspomnianej pracy przedstawia godne uwagi dzieła jubilerów kijowskich z drugiej połowy XI – pierwszej połowy XIII wieku. Wydanie to umożliwiło zapoznanie szerokiego grona koneserów z unikatowymi autentycznymi dziełami złotnictwa kijoworuskiego.

Ponieważ mityczne stworzenia z bizuterii doby książęcego Kijowa, znalezionej na terenie współczesnej Ukrainy, są szczególnie interesujące w kontekście rozważanego tematu, zbiorowa praca krajowych historyków sztuki O. Szkolnej, O. Sosik, O. Barbalat, O. Sytnyk, I. Kashshay jest istotna dla tego badania. W pracy w/w autorów «Kołty Rusi Kijowskiej z emalią i czernieniem: geneza, źródła inspiracji, ikonografia, zagadnienia atrybucji» szczegółowo scharakteryzowana i opisana jest szeroka gama stworzeń mitycznych prezentowanych w zabytkach złotnictwa z epoki Rusi Kijowskiej (Shkolna, Sosik, Barbalat, Sytnyk, Kashay, 2021: 646).

Ponieważ z upływem czasu prawdziwe historie zamieniają się w legendy, które w następnych stuleciach stają się mitami. Wśród obecnie znanych źródeł informujących czytelnika o pochodzeniu i przeznaczeniu pogańskich stworzeń mitycznych jest tzw. «Księga Welesa» (Ключек, 2001: 68). Wspomina o licznych bóstwach słowiańskich, a także wprowadza naukę o Jaw, Praw i Naw, a niektóre wątki są powiązane ze znanymi zapisami ze «Słowa o Pułku Igora» (Słowo o Pułku Ig, 1905: 188).

Kwestia wpływu stworzeń mitycznych przedstawionych w dziełach złotników książęcego Kijowa na twórczość współczesnych artystów i mistrzów sztuki zdobniczej wciąż nie jest dostatecznie rozwiązana.

Celem artykułu jest badanie stworzeń mitycznych pojawiających się w dekoracji kijoworukiej biżuterii. Uwzględnić pochodzenie postaci. Określić ich realizację w dziełach nowoczesnej sztuki zdobniczej oraz sztuk pięknych Ukrainy.

Przedstawienie podstawowego materiału.

Pogaństwo naszych przodków, podobnie jak inne starożytne kultury religijne, nie istniało w oderwaniu od wierzeń obcych narodów i grup etnicznych. Można je uznać za część starożytnej wiary indoeuropejskiej, która miała dość autonomiczny rozwój. Znalezione materiały należące do pogaństwa Słowian sięgają epoki kamienia, a ich wpływ na twórczość artystów w przetworzonej formie zachował się do dziś (Shkolna, Sosik, Barbalat, Sytnyk, Kashay, 2021: 646).

Danyil Palomnyk (?–1122) żyjący w czasach Wołodymyra Monomacha (1053–1125), wyróżnia cztery historyczne etapy rozwoju pogaństwa:

Pierwszy etap: Najstarszy kult myśliwski «upiorów i opiekunek», który jest pierwszym pomysłem i personifikacją dobra i zła.

Etap drugi: Kult «Rodu i rodzących» – bóstw dobroczynnych dla rolnictwa. Autor periodyzacji uważa, że kult Rodu ma swoje korzenie w innych ludach Bliskiego Wschodu i Morza Śródziemnego. Warto założyć, że w różnych źródłach Ród oznacza imieniem Swaróg lub Strzybóg.

Trzeci etap: Kult «Peruna» – boga burzy, grzmotu i błyskawic, który stał na czele pogańskiego panteonu, a później stał się uosobieniem bóstwa wojny – patrona wojowników i książąt. Podczas formowania się Rusi Kijowskiej jako państwa Perun był głównym i najbardziej czczonym bóstwem X wieku.

Czwartym etapem, który dotyczył wszystkich zwykłych sfer życia ludu, był Chrzest Rusi lub druga reforma religijna księcia Włodzimierza Wielkiego.

Przyjęcie i ustanowienie chrześcijaństwa jako religii okazało się procesem długotrwałym, który trwał wiele wieków. Pierwszy etap można nazwać procesem nakładania chrześcijańskich idei i zasad na pogańską rzeczywistość, kolejnym, nie mniej znaczącym, przekształceniem pogańskich wyobrażeń w nowo narodzone motywy chrześcijańskie (Історія середніх віків, 2002: 56).

Przykłady syntezy pogaństwa i chrześcijaństwa można odnaleźć w artystycznej decyzji czterech Ewangelistów i «Tetramorfa». Zwierzęta święte interpretowano jako należące do czterech stron świata, co jest ustaloną symboliką w chrześcijaństwie, i z kolei utożsamiano je z porami roku, cnotami itp.

Święty Grzegorz Wielki (540–604), który przez całe życie zajmował się oświecaniem pogan wiarą Chrystusa, uważał, że wyżej wymienione stworzenia były symbolami w różnych okresach ziemskiego życia Jezusa Chrystusa: urodził się jako człowiek, został ukrzyżowany, co oznacza, że złożył ofiarę jako cielę, przy zmarłych wstąpieniu był lwem, a wniebowstąpieniu uosabiał lot orła do nieba.

«Tetramorf» był również interpretowany jako symbol jedyne Słowa Bożego napisanego przez czterech ewangelistów.

Pogaństwo starożytnych Słowian ściśle łączyło stylizację i symbolikę świata roślinnego i zwierzęcego. Drzewo Życia było uosobieniem niebiańskich, ziemskich, podziemnych światów. Do każdego z nich należały zwierzęta: ryby, węże – dolny świat, płazy; zwierzęta, zwierzęta domowe – świat środkowy, ziemski egzystencja; ptaki – do górnego, niebiańskiego, który jest bliższy boskiej przestrzeni.

Jeśli skupimy się na wizji Drzewa Życia wśród pogan, warto dodać, że każde z trzech królestw wymienionych w książce Welesa miało specjalną nazwę i ideologię.

Naw (Nawa) to niewidzialny, duchowy świat, świat, w którym znajdują się dusze przodków. Tam zaczynają się korzenie całej ludzkości i tam wracają.

Jaw (Jawa) to ziemski, zwyczajny świat, ten, w którym żyją ludzie i ten, przez który przechodzi pień Drzewa Życia, który jest ściśle związany z dwoma światami: dolnym i górnym.

Praw (Prawa) to niebiański i duchowy świat, siedziba bogów. Jest kroną Drzewa Życia i jedną z równych części całej istoty, która wprowadza porządek i harmonię. W «Księdze Welesa» jest napisane: («<...> – Prawo jest potajemnie składane przez Dażboga. Jawa płynie po nim jak przedza. A potem, kiedy odchodzi, przychodzi śmierć.

Jawa płynie i jest tworzona w Prawie. Nawa jest po nich. Do tej pory jest Nawa i potem Nawa, a w Prawie jest Jawa – <...>») (Клочек, 2001: 68).

Wielowiekowa historia istnienia pogaństwa tak głęboko dostosowała ludzką świadomość do kultu sił natury, że nowa ideologia chrześcijańska nie mogła całkowicie przełamać muru ustalonych tradycji i obyczajów.

Chrześcijaństwu nie udało się całkowicie wyeliminować korzeni pogaństwa i pozbyć się wszystkich jego przejawów w kulturze. Doprowadziło to do konieczności dostosowania dominującego wyznania wiary do pogańskiego boskiego panteonu w codziennym życiu ówczesnych ludzi, zwłaszcza w sztuce, która miała potężny rozwój w średniowiecznym państwie kijoworuskim.

Sztuka tamtych czasów kształtowała się pod znacznym wpływem obcych krajów związanych z Rusią dużymi szlakami handlowymi ze wschodu na północ, przez Konstantynopol i księżęcy Kijów (Barbat, 2020: 5).

Pod znaczącym wpływem Cesarstwa Bizantyjskiego sztuka zdobnicza, w szczególności biżuteria, aktywnie rozwijała się w Rusi. Integralną częścią były pogańskie obrazy artystyczne, które wchłonęły artystyczne tradycje Wschodu.

Kultura Rusi Kijowskiej jest wynikiem długotrwałego procesu wewnętrznego rozwoju społeczeństwa pogańskiego, z zewnętrznymi wpływami chrześcijaństwa bizantyjskiego, którego dziedzictwo artystyczne odcisnęło znaczące piętno na kształtowaniu się tradycji w sztukach pięknych i zdobniczych.

Aby uniknąć wszechogarniających wpływów Konstantynopola, kierownictwo książęcego Kijowa dało pierwszeństwo własnym cechom kulturowym w różnych dziedzinach sztuki. Obecność stworzeń mitycznych w kijoworuskiej sztuce zdobniczej i pięknej uwarunkowana była dogmatami cerkiewnymi. Wizerunki pogańskie były organicznie nałożone na kulty zwierząt świętych z opowieści biblijnych.

Sredniowieczni chrześcijanie rozumieli każdy element świata jako przejaw Boga, zwracając szczególną uwagę na religijne znaczenie zwierząt. Aktywny proces zwracania się artystów-mistrzów do grecko-rzymskich stworzeń mitycznych jest wyraźnie widoczny w zabytkach sztuki Bizancjum i Rusi Kijowskiej z X – początku XIII wieku.

Znany iluminowany średniowieczny rękopis z XIII wieku zawiera dużą liczbę odmian stworzeń mitycznych – Psalterz Rutlandów. Ilustracje tej pamiętki zawierają obrazy przedstawiające różne sceny z groteskowymi ludźmi, demonami, zwierzętami, ptakami i smokami, z których część inspirowana jest opowieściami ze średniowiecznego bestiarusza (Rutland Psalter).

Tę ostatnią atrakcję wypełniają chrześcijańskie lekcje alegoryczne oparte na cechach i zwyczajach zwierząt występujących w przyrodzie i legendach. Co ważne, w Psalterzu Rutlandów znajduje się kalendarz ozdobiony mitycznymi stworzeniami – znakami zodiaku (Курилка, 2021: 4).

Jako najstarszy bestiarusz można nazwać chrześcijański traktat dydaktyczny «Fizjolog» (gr. Φυσιολογος; łac. Physiologus), który został napisany po grecku w mieście Aleksandria pod koniec III – na początku IV wieku. Rękopis ten był popularny w Rusi i Bizancjum. Zawiera opisy zwierząt, ptaków, fantastycznych stworzeń, kamieni i roślin, którym towarzyszą krótkie alegoryczne historie o charakterze pouczającym. Traktat „Fizjolog” miał wielki

wpływ na kształtowanie się symboliki zwierzęcej w sztukach pięknych i zdobniczych średniowiecza. Wśród wymienionych w nim postaci są syreny, centaury, ptak feniks i inne (Darkevich, 2006: 279).

Rękopis ten przejął wiedzę o zwierzętach wypracowaną na przestrzeni wieków od takich znanych autorów jak: Arystoteles (384–322 pne), Herodot (480–422) i inni. Jako zaawansowana praca zoologii symbolicznej, Fizjolog stał się dość popularny jako narzędzie do interpretacji form alegoryczno-symbolicznych i wróżb związanych ze zwierzętami i stworzeniami mitycznymi (Rutland Psalter). Ogólnie rzecz biorąc, bohaterami średniowiecznego bestiarusza są prawdziwe zwierzęta, mityczne chimery i antropozoomorficzne stworzenia.

Szeroka gama stworzeń mitycznych jest reprezentowana w dziełach złotników z epoki Rusi Kijowskiej. Ówczesna «marka» ukraińskich jubilerów, znana jako kołty, jest uosobieniem najwyższych osiągnięć myśli artystycznej ówczesnych mistrzów, za którymi czuć ogromną wewnętrzną kulturę duchową i ich profesjonalną nienaganną znajomość materiałów i technik (Shkolna, Sosik, Barbat, Sytnyk, Kashay, 2021: S. 646).

Kołty z wizerunkami różnych mitologicznych stworzeń znaleziono w wielu kijowskich skarbach: w 1909 roku w pobliżu cerkwi Dziesięciny, w 1936 roku w pobliżu klasztoru Mychajłowskiego Złotegowierzkiego itp.

Mityczne stworzenia Sirin i Alkonost, znajdujące się po obu stronach Drzewa Życia, tradycyjnie zdobią te wyroby. Górna część ciała tych chimer jest antropomorficzna, a dolna ornitomorficzna, czasami z rybim ogonem. Głowy stworzeń ozdobione są diademami i zwieńczone aureolami.

Podobne stworzenia można znaleźć w starożytnej mitologii greckiej, wspomnianej m.in. w Odysei Homera i Boskiej komedii Dantego. Biorąc pod uwagę pojmowanie światów przez Słowian, można przypuszczać, że diademy i nimby wieńczące głowy stworzeń mitycznych są znakiem ich przynależności do niebiańskiej i duchowej siedziby bogów – Prawy. Własny antropomorfizm przybliżył ich do świata ziemskiego, ludzkiego, zwyczajnego – Jawy. Stoją one nogami na ziemi, gdzie zaczynają się korzenie i świat Nawy.

Ich ornitomorfizm pozwala im poruszać się i podróżować między światami. W tradycji prawosławnej uważa się, że te stworzenia, przelatując obok, upuściły żywą rosę ze swoich skrzydeł, a w Święto Spasa zamieniły owoce jabłoni w substancje lecznicze, które były w stanie dać ludziom siłę.

Innym antropomorficznym stworzeniem pojawiającym się w kijoworuskiej biżuterii jest pół-ptak pół-dziewica Gamajun. Zajmowała ona szcze-

gólne miejsce w kijowskim panteonie pogańskich bogów księcia Włodzimierza. Ikonografia tego stworzenia mitycznego ma korzenie irańskie. Gamajun była w służbie Welesa (Najwyższego boga-proroka, patrona Trzech Króli i koła czasu, na którym utrzymywano sztukę, piękno, dobrobyt i rozwój rzemiosła). Posiadała umiejętność przewidywania przyszłości.

W złotnictwie Rusi Kijowskiej z reguły przedstawiana jest samodzielnie, otoczona fitomorficznym ornamentem. W dekoracji książęcej biżuterii kijowskiej można znaleźć chimeryne istoty – gryfy. Są również obecne na wielu srebrnych kołtach z XII wieku (Rys. 1). Te stworzenia nazywano «Psami Zeusa», były przewodnikami do podziemia. Przedstawiano ich jako ptaka z głową i skrzydłami orła, łapami i ogonem lwa.

Wizerunki gryfów pojawiają się w popularnym opowiadaniu «Wniebowstąpienie Aleksandra Macedońskiego». Przykładem jest fragment złotego diademu książęcego z XII wieku ze skarbu Sachaniwskiego. Podobne obrazy emaliowane są częścią dekoracji słynnego talerza z Innsbrucku z XII wieku i presławski złoty diadem. W przeciwieństwie do pozostałych, ten ostatni, oprócz wizerunków gryfów, zawiera wizerunki uskrzydłych simarglików, które są pochodzenia irańskiego i były czczone na Rusi Kijowskiej jako istoty chroniące Drzewo Życia (Войтович, 2009: 78).

Symbol Drzewa Życia w otoczeniu stworzeń mitycznych jest do dziś potężnym źródłem inspiracji dla wielu krajowych artystów. Przykładem jest praca Antona Derevyanko z 1998 roku (Rys. 2), wykonana pod wpływem stylizacji mistrzów kijoworuskich. Trudno wyobrazić sobie proces kształcenia na ukraińskich uczelniach artystycznych bez zajęcia się tym świętym fundamentem świata. Warto zauważyć, że w ostatnich latach znacznie wzrosło zainteresowanie mitycznymi stworzeniami Rusi Kijowskiej.

Wśród dzieł sztuki zdobniczej wykonanych przez młodych artystów-mistrzów warto zwrócić uwagę na pracę dyplomową studenta Uniwersytetu Kijowskiego im. Borysa Grinchenki, Velichko Ioanna, (promotor O. Barbalat) – «Ptaki Syrin, Alkonost i Drzewo Życia» 2022 roku (Rys. 3.). Związana z powyższym tematem jest praca dyplomowa studentki Kosowskiego Instytutu Sztuki Użytkowej i Dekoracyjnej Lwowskiej Narodowej Akademii Sztuk Pięknych Hrystyny Gros (kierownik projektu V. Dutka-Zhavoronkova) «Drzewo poznania dobra i zła» 2022 roku. Prace roczne studentów ww. instytucji edukacyjnej: «Transformacja» Al-Tayah Rai, «Chimera» Nadii Shkarupy, «Gamajun» Vladyslav Motriuk, «Syrin» Gordiy Evgenia żywo ilustrują zainteresowanie młodzieży tradycjami Rusi Kijowskiej.

Warto zwrócić uwagę na interes uczniów szkoły emaliowanej im. O. Barbalat «Pracownia Słońca» do artystycznych wizerunków i artystycznych technologii książęcego Kijowa. Uczniowie tej szkoły artystycznej w swojej twórczości nawiązują do wizerunków stworzeń chimerynych z grecko-rzymskiej i kijoworuskiej mitologii, wykonując prace w technice gorącej emalii, która była bardzo popularna w kijoworuskim złotnictwie.

W przeciwieństwie do fabuły z Drzewem Życia, wizerunek uskrzydłego psa Simargla jest mniej popularny, ale zajmuje też miejsce we współczesnej sztuce plastycznej i zdobniczej Ukrainy. Warto zwrócić uwagę na twórczość ukraińskiego artysty W. Wojtowicza, który zilustrował prawie cały pogański panteon starożytnych Ukraińców, w szczególności przedstawił skrzydlatego psa Simargla (Rys. 4). To mityczne stworzenie pojawiało się na wielu elementach biżuterii Rusi Kijowskiej, w połączeniu z ciasno splecionymi korzeniami i było znane jako Splątanie simargle.

Podstawą kompozycji wielu kijoworuskich amuletów obronnych jest wizerunek bogini-opiekunki o nogach-wężach w połączeniu z motywami chrześcijańskimi. Przykładem jest słynny złoty medalion Włodzimierza Monomacha, datowany na XI wiek, znaleziony w pobliżu miasta Czernihów z wizerunkiem bogini o nogach-wężach na rewersie i Archanioła Michała na awersie. Tworzywo to jest typowym przykładem syntezy mitologii pogańskiej i kultu chrześcijańskiego we wspomnianym wyżej okresie.

Wnioski. Wnioskując, artystyczne wizerunki stworzeń mitycznych były popularnym elementem wystroju książęcej biżuterii kijowskiej. Głównymi motywami do dekoracji kołtów, bransoletek, medalionów były sparowane lub pojedyncze wizerunki dziewczyn-ptaków, gryfów, uskrzydłych psów Simargli, stworzeń wężopodobnych itp. Istotnym źródłem inspiracji były tu prototypy syryjsko-persko-turksko-bizantyjskie.

Bestiariusz kijoworuskiej sztuki zdobniczej miał duże znaczenie i był wielokrotnie wykorzystywany przy tworzeniu przedmiotów sakralnych. Połączył ideologię obrazów pogańskich kultów zwierząt świętych i chimery, które były bezpośrednio związane z opowieściami biblijnymi.

Rozwój sztuki zdobniczej oraz pięknej Rusi Kijowskiej w okresie X – pierwsza połowa XIII wieku wyróżnia się silnymi związkami kulturowymi z całym kontynentem. W wyniku czego zapożyczone obrazy artystyczne zostały zaadoptowane do własnych tradycji artystycznych.

Reforma religijna księcia Włodzimierza Wielkiego w 988 r. doprowadziła do zastąpienia pogańskiego panteonu siedmiu głównych bóstw trójcą Boga Ojca, Boga Syna i Ducha Świętego. Kobięcy wizerunek Opiekunki został zastąpiony wizerunkiem Matki Boskiej.

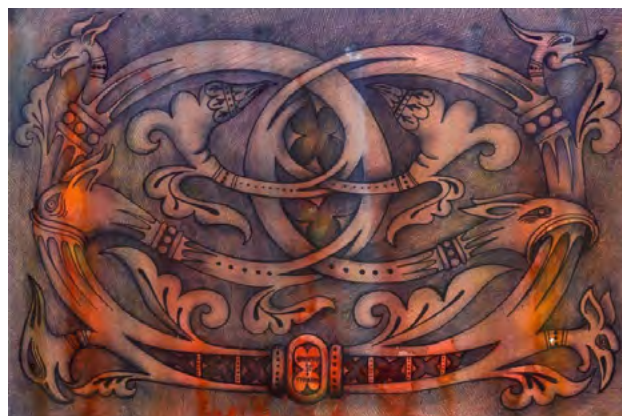
Przyjęcie chrześcijaństwa nie mogło całkowicie wyeliminować pogaństwa na terenie Rusi Kijowskiej. Zamiast tego nastąpił proces nakładania nowo przyjętej religii na tradycje pogańskie. W rezultacie artystyczne obrazy sztuki kijoworuskiej nabrały nowych znaczeń.

Mitologiczne stworzenia książęcego Kijowa są nadal silnym źródłem inspiracji dla twórczości współczesnych ukraińskich artystów plastyków oraz mistrzów sztuki zdobniczej. Ten proces naśladowania tradycji przodków jest nadzwyczajnie ważny dla odrodzenia kultury, samoidentyfikacji, ukształtowania świadomości narodowej, a w końcu zwycięstwa w wojnie, która toczy się dziś przede wszystkim o dziedzictwo historyczno-kulturowe. Wspaniały pomysł, którym się kierowali władcy książęcego Kijowa, jest siłą napędową i podstawą naszego przyszłego zwycięstwa.

Rys. 1. Kolt srebrny tarczowaty z czernieniem z XI–XII wieku Ruś Kijowska. Metropolitan Museum of Art, Nowy Jork, USA.

Il. 1. Disc-shaped silver kolt with nigellus technique XI–XII centuries. Kyivan Rus. Metropolitan Museum of Art

Rys. 2. Derevyanko Anton «Drzewo życia» 29x43,5 cm, Designerski karton, akwarela, gwasz, 1998 r.

Il. 2. Derevyanko Anton «Tree of Life» 29x43.5 cm. Designer cardboard, watercolor, gouache. 1998

Rys. 3. Velichko Ioanna «Ptaki-dziewice i Drzewo życia» 60x80 cm, 2022 r. Drewno, szkło, ołów, technika autorska. Praca dyplomowa Instytutu Sztuki Kijowskiego Uniwersytetu Stołecznego im. Borysa Grinchenki. Wykładowca – Oleksandra Barbalat

Il. 3. Velichko Ioanna «Bird-maidens and the Tree of Life» 60x80 cm. 2022. Wood, glass, lead, author's technique. Diploma thesis of the Institute of Arts of Kyiv Metropolitan University named after Borys Grinchenko. Teacher Oleksandra Barbalat

Rys. 4. Walery Wojtowicz «Symargl». Papier, grafika. 1998 r.

Il. 4. Валерій Войтович «Simargl». Папір, графіка. 1998

BIBLIOGRAFIA

1. Войтович В. Міфи та легенди стародавньої України. Навчальна книга Богдан. Тернопіль. 2009. 408 с.
2. Велесова Книга. У редакції Лозко Г. Публікатор та ймовірний автор Миролубов Ю. ФОП. Стебляк. Україна. 2019. 512 с.
3. Історія середніх віків для історичних факультетів університетів за Войтовичем Л. Чернівці. 2002. 560 с.
4. Клочек Г. Світ Велесової книги. Кропивницький. Степова Еллада. 2001. 160 с.
5. Особливості релігійних вірувань праслов'ян. URL: <http://surl.li/coqhg> (дата звернення 1.08.2022).
6. Курилка Тарас. Середньовічна Англія в маргіналіях Псалтирів
7. Латтрелла та Ратленда. Міністерство освіти і науки України ЗВО «Український католицький університет» гуманітарний факультет Artes Liberales. Кафедра історії. Львів 2021. 81 с.
8. Barbalat O. Barmy Rusi Kijowskiej w Zbiorach Ukraińskich i Zagranicznych: Techniki Wykonania, Cechy Artystyczne. Knowledge, Edukation, Law, Management. № 3 (31), 2020. S. 3–8. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.3.2.1>
9. Darkevich V. Byzantine Secular Art in the 12th and 13th Centuries. Publishing Iskusstvo. 1975. 267 p.
10. Noacco Cristina. Physiologos. Le bestiaire des bestiaires. Texte traduit du grec, introduit et commenté par Arnaud Zucker. 2006. p. 279–281. DOI: <https://doi.org/10.4000/anabases.2624>
11. Odyssea Homerowska ku czci Ulissa Laertowicza z Itaki. per. Jacka Idziego Przybylskiego. 1815.
12. Pekarska L. V. Treasures from Ancient Kiev in the Metropolitan Museum of Art and Dumbarton Oaks. Metropolitan Museum Journal. 1910. 333 p.
13. Słowo o Pułku Igora. Przetłóżył Bohdan Łepki. Nakładem autora w drukarni W. L. Anczyca i Spółki. Kraków. 1905. 309 s.
14. Rutland Psalter. British Library. URL: <http://surl.li/coxrl> (date of application 2.08.22).
15. Shkolna, O. V., Sosik, O. D., Barbalat, O. V., Sytnyk, I. V., Kashshay, O. S. (2021). Kyivan Rus Kolts with enamels and Niello: genesis, sources of inspiration, iconography, attribution issues. Linguistics and Culture Review 5 (S2), P. 645–677. DOI: <https://lingcure.org/index.php/journal/article/view/1409>

REFERENCES

1. Voitovych V. Mify ta lehendy starodavnoi Ukrainy. [Myths and legends of ancient Ukraine] Navchalna knyha Bohdan. Ternopil. 2009. 408 p. [in Ukrainian].
2. Velesova Knyha. [Velesov Book] U redaktsii Lozko H. Publikator ta ymovirnyi avtor Myroliubov Yu. FOP. Stebliak. Ukraina. 2019. 512 p. [in Ukrainian].
3. Ictoriia serednix vikiv dlia ictorychnyx fakultetiv univercytetiv za Voitovychem L. [History of the Middle Ages for historical faculties of universities Voytovych L.] Chernivtsi. 2002. 560 s. [in Ukrainian].
4. Klochek G. Svit Velesovoyi kny'gy'. [The world of Veles's book] Kropy'vny'cz'ky'j. Stepova Ellada. 2001. 160 s. 2001.160 p. [in Ukrainian].
5. Osoblyvosti relihiinykh viruvan praslovian. [Peculiarities of the religious beliefs of the Proto-Slavs.] URL: <http://surl.li/coqhg> (data zvernennia 1.08.2022). [in Ukrainian].
6. Kurylka Taras. Serednovichna Anhliia v marhinaliakh Psaltyriv Lattrella ta Ratlenda. [Medieval England in the margins of Luttrell's Psalters and Rutland]. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy ZVO «Ukrainskyi katolytskyi universytet» humanitarnyi fakultet Artes Liberales. Kafedra istorii. Lviv 2021. 81 p. [in Ukrainian].
7. Barbalat O. Barmy Rusi Kijowskiej w Zbiorach Ukraińskich i Zagranicznych: Techniki Wykonania, Cechy Artystyczne. [the barmas from kyivan rus in ukrainian and foreign collections: Manufacturing techniques, artistic features]. Knowledge, Edukation, Law, Management. № 3 (31), 2020. S. 3–8. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.3.2.1> [in Ukrainian].
8. Darkevich V. Byzantine Secular Art in the 12th and 13th Centuries. Publishing Iskusstvo. 1975. 267 p.
9. Noacco Cristina. Physiologos. Le bestiaire des bestiaires. [Physiologos. The bestiary of bestiaries]. Texte traduit du grec, introduit et commenté par Arnaud Zucker. 2006. p. 279–281. DOI: <https://doi.org/10.4000/anabases.2624> [in French].
10. Odyssea Homerowska ku czci Ulissa Laertowicza z Itaki [Homer's Odyssey in Honor of Uliss Laertowicz from Ithaca]. per. Jacka Idziego Przybylskiego. 1815. [in Polish].
11. Pekarska L. V. Treasures from Ancient Kiev in the Metropolitan Museum of Art and Dumbarton Oaks. Metropolitan Museum Journal. 1910. 333 p.
12. Słowo o Pułku Igora. [A word about Reg Igor]. Przetłóżył Bohdan Łepki. Nakładem autora w drukarni W. L. Anczyca i Spółki. Kraków. 1905. 309 s. [in Polish].
13. Rutland Psalter. British Library. URL: <http://surl.li/coxrl> (date of application 2.08.22).
14. Shkolna, O. V., Sosik, O. D., Barbalat, O. V., Sytnyk, I. V., Kashshay, O. S. (2021). Kyivan Rus Kolts with enamels and Niello: genesis, sources of inspiration, iconography, attribution issues. Linguistics and Culture Review 5 (S2), P. 645–677. DOI: <https://lingcure.org/index.php/journal/article/view/1409>